INKLYUZIV TA’LIMNING MOHIYATI

Ergasheva Sevinch

Annotatsiya

Ushbu maqola inklyuziv ta’limning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qiladi. Unda inklyuziv ta’limning asosiy tamoyillari, jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni hamda har bir shaxsning ta’lim olish huquqini ta’minlashdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot nogironligi bo‘lgan shaxslar va boshqa alohida ehtiyojli o‘quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish, ularning ijtimoiy integratsiyasini kuchaytirish mexanizmlarini ko‘rib chiqadi. Maqolada inklyuziv ta’limni joriy etishdagi mavjud muammolar va ularni hal etish yo‘llari hamda uning kelajakdagi istiqbollari muhokama qilinadi. Yakuniy xulosalarda inklyuziv ta’limning adolatli va teng huquqli jamiyat qurishdagi markaziy roli ta’kidlangan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv Ta’lim, Alohida Ehtiyojli Bolalar, Teng Imkoniyatlar, Ijtimoiy Integratsiya, Ta’lim Siyosati, Pedagogik Yondashuvlar, O‘quv Dasturlari

Abstract

This article provides a profound analysis of the theoretical and practical aspects of inclusive education. It elucidates the core principles of inclusive education, its role in societal development, and its significance in ensuring every individual's right to education. The study examines mechanisms for creating equal opportunities and strengthening social integration for individuals with disabilities and other students with special educational needs. The article also discusses existing challenges in implementing inclusive education, potential solutions, and its future prospects. Concluding remarks emphasize the central role of inclusive education in building a just and equitable society.

Keywords: Inclusive Education, Special Educational Needs, Equal Opportunities, Social Integration, Education Policy, Pedagogical Approaches, Curriculum Development

Аннотация

Данная статья представляет глубокий анализ теоретических и практических аспектов инклюзивного образования. В ней освещаются основные принципы инклюзивного образования, его роль в развитии общества и значение в обеспечении права каждого человека на образование. Исследование рассматривает механизмы создания равных возможностей и усиления социальной интеграции для лиц с ограниченными возможностями здоровья и других учащихся с особыми образовательными потребностями. В статье также обсуждаются существующие проблемы внедрения инклюзивного образования, пути их решения и его будущие перспективы. Заключительные выводы подчеркивают центральную роль инклюзивного образования в построении справедливого и равноправного общества.

Ключевые слова: Инклюзивное Образование, Особые Образовательные Потребности, Равные Возможности, Социальная Интеграция, Образовательная Политика, Педагогические Подходы, Учебные Программы

Kirish

Inklyuziv ta'lim zamonaviy pedagogika va ijtimoiy siyosatning markaziy tushunchalaridan biri bo'lib, inglizcha "inclusive" so'zidan kelib chiqqan holda "o'z ichiga oluvchi" ma'nosini anglatadi. U maxsus ehtiyojli shaxslar va sog'lig'ida cheklovlari bo'lmagan bolalarning birgalikdagi ta'lim jarayonini ifodalaydi [1]. Ushbu yondashuv nogironligi bo'lgan bolalar va ularning sog'lom tengdoshlari o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etishga qaratilgan davlat siyosati sifatida shakllangan bo'lib [1, 4], asosiy maqsadi maxsus ta'lim yordamiga muhtoj bolalarni umumiy ta'lim tizimiga integratsiya qilish, ularning ijtimoiy hayotga moslashishini

rag'batlantirishdir [1, 3]. Bu model har bir bolaning, jismoniy, aqliy, intellektual yoki boshqa qiyinchiliklaridan qat'i nazar, o'z tengdoshlari bilan mahalliy maktablarda, barcha zarur sharoitlar yaratilgan muhitda ta'lim olishini ta'minlaydi [1].

Inklyuziv ta'lim "hamma uchun sifatli ta'lim"ga erishishning asosiy mexanizmi hisoblanadi [2]. U maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy maktablarga joylashtirishning tor talqinidan voz kechib, ta'lim muhitini moslashtirish, mazmuni, metodologiyasi, boshqaruvi va madaniyatini qayta tashkil etishga qaratilgan "tibbiy" modeldan "ijtimoiy" modelga o'tishni targ'ib qiladi [2]. Pedagogik jihatdan moslashuvchan dizayn, to'siqlarni olib tashlash, diversifikatsiyalangan o'qitish usullari va rivojlanishni baholashni o'z ichiga olgan ushbu yondashuv, ijtimoiy jihatdan kamsitmaslik, integratsiya, fuqarolik ishtiroki va bag'rikenglik madaniyatini rivojlantiradi [2]. Bu ta'lim sifati va ijtimoiy adolatni birlashtirgan integrativ strategiya [2, 4] bo'lib, nogironligi bo'lgan bolalar uchun hayotiy imkoniyatlar yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi [3].

Inklyuziv ta'limga bo'lgan talabning ortishi teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlash hamda ta'lim tizimida tenglik va adolat tamoyillarini qo'llab-quvvatlash zarurati bilan izohlanadi [5]. Xalqaro miqyosda Salamanka bayonoti va BMT konvensiyasi kabi hujjatlarda o'z aksini topgan ushbu tushuncha O'zbekistonda ham milliy qonunlar va 2020-2025 yillarga mo'ljallangan Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi orqali institutsional asosga ega [2]. Mamlakatimizda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish va mustahkamlash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar va tashabbuslar amalga oshirilmoqda [3]. Ushbu maqola inklyuziv ta'limning mohiyatini, nazariy asoslari, amaliy ahamiyati va O'zbekistondagi rivojlanish tendensiyalarini atroflicha tahlil qilish orqali jamiyatda tenglik va inklyuzivlikni yanada oshirishga ilmiy hissa qo'shishni maqsad qilgan [6].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Inklyuziv ta’limning mohiyatini chuqur anglash va uning amaliy ahamiyatini baholash uchun so‘nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar va nashrlarni

atroflicha tahlil qilish muhimdir. Zamonaviy pedagogika va ijtimoiy siyosatning markaziy tushunchasi sifatida inklyuziv ta’limga bag‘ishlangan adabiyotlar uning nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari va jamiyat taraqqiyotidagi o‘rnini har tomonlama yoritib beradi.

Adabiyotlarda inklyuziv ta’limga bo‘lgan yondashuvlar turlicha bo‘lsa-da, uning asosiy maqsadi – har bir bolaning, jumladan, maxsus ehtiyojli shaxslarning teng ta’lim olish huquqini ta’minlash ekanligi borasida umumiy konsensus mavjud. Xususan, “INKLYUZIV TA'LIMNING MOHIYATI” nomli maqolada inklyuziv ta’limning “o‘z ichiga oluvchi” ma’nosi va uning nogironligi bo‘lgan bolalar hamda sog‘lom tengdoshlarning birgalikdagi ta’lim jarayonini ifodalashi ta’kidlanadi [1]. Ushbu yondashuv nafaqat ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi, balki jamiyat tomonidan eng insonparvar va samarali o‘qitish usuli sifatida keng e’tirof etiladi [1]. N.N. Azamova (2024) o‘z tadqiqotida inklyuziv ta’limni maxsus ta’lim ehtiyojli bolalarni umumiy ta’limga integratsiya qilish tizimi sifatida ta’riflab, uning nogironligi bo‘lgan va sog‘lom bolalar o‘rtasidagi to‘siqlarni bartaraf etishdagi rolini alohida qayd etadi [4]. Muallifning fikricha, inklyuziv ta’lim shunchaki integratsiyadan farqli o‘laroq, barcha bolalar uchun teng munosabat va salohiyatni rivojlantirishni targ‘ib qiladi [4].

Inklyuziv ta’limga oid adabiyotlar uning nazariy asoslarida "tibbiy" modeldan "ijtimoiy" modelga o‘tishni markaziy o‘rin tutishini ko‘rsatadi [2]. Bu o‘tish maxsus ehtiyojli bolalarni shunchaki umumiy maktablarga joylashtirishdan ko‘ra, ta’lim muhitini, mazmunini, metodologiyasini, boshqaruvini va madaniyatini ularning ehtiyojlariga mos ravishda qayta tashkil etishga qaratilganligini anglatadi [2]. “The Pedagogical and Social Essence of Inclusive Education” maqolasi inklyuziv ta’limning pedagogik va ijtimoiy o‘lchamlarini chuqur tahlil qiladi [2]. Pedagogik jihatdan, u moslashuvchan ta’lim dizayni, mavjud to‘siqlarni bartaraf etish, o‘qitish usullarini diversifikatsiya qilish va rivojlanishni baholash mexanizmlarini o‘z ichiga oladi [2]. Ijtimoiy nuqtai nazardan esa, ushbu yondashuv kamsitmaslik, ijtimoiy

integratsiya, fuqarolik ishtiroki va bag‘rikenglik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi [2]. Bu o‘zgarish ta’lim sifatini ijtimoiy adolat bilan birlashtirgan integrativ strategiya sifatida baholanib, nogironligi bo‘lgan bolalar uchun hayotiy imkoniyatlar yaratishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi va ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga yordam beradi [2, 3, 4].

Inklyuziv ta’limning amaliyotga tatbiq etilishi bir qator tashkiliy, psixologik va ijtimoiy tamoyillarga asoslanadi [5]. Bu tamoyillar ta’lim jarayonini har bir shaxsning o‘ziga xos ehtiyojlariga mos ravishda tuzishga yo‘naltirilgan. Inklyuziv ta’limni amalga oshirish bir necha muhim bosqichlarni o‘z ichiga oladi: dastlabki tahlil, moslashtirilgan strategiyalarni ishlab chiqish, amaliyotga joriy etish va yakuniy baholash [5]. Ushbu bosqichlar inklyuziv ta’limning samarali tashkil etilishi va uzluksiz rivojlanishi uchun zarurdir. Termiz davlat pedagogika instituti tadqiqotchilari tomonidan tayyorlangan darslikda (2023) inklyuziv ta’limni tashkil etishning huquqiy-me’yoriy asoslari hamda pedagogik-psixologik jihatlari atroflicha yoritilgan [6]. Unda eshitish, ko‘rish, intellektual, aqliy, nutq, tayanch-harakat tizimi va autizm spektri buzilishlari bo‘lgan bolalarni inklyuziv muhitda o‘qitish va tarbiyalashda qo‘llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalar batafsil bayon etilgan [6].

Darslikda, xususan, tayanch-harakat tizimi buzilishlari bo‘lgan bolalardagi rivojlanish qiyinchiliklari, jumladan, harakat nazorati, muvozanat va artikulyatsiya bilan bog‘liq muammolar turli yosh davrlarida tahlil qilingan [6]. Ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun soddalashtirilgan o‘quv materiallari, individual moslashuvlar, multimedia resurslari, interaktiv dasturlar va onlayn ta’lim platformalari kabi pedagogik strategiyalar taklif etiladi [6]. Shuningdek, o‘qituvchilar, o‘quvchilar va ota-onalar ishtirokida qo‘llab-quvvatlovchi va hamkorlikdagi ta’lim muhitini yaratishning mustaqil o‘rganishni rag‘batlantirishdagi ahamiyati alohida ta’kidlangan [6]. Bu yondashuvlar inklyuziv

ta’limning nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham har bir bolaning ehtiyojlariga moslashuvchan bo‘lishini ta’minlaydi.

O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish va mustahkamlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar va tashabbuslar adabiyotlarda ham o‘z aksini topgan [3]. Milliy qonunlar va 2020-2025 yillarga mo‘ljallangan Inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi kabi hujjatlar mamlakatda ushbu sohaning institutsional asosini tashkil etadi [2]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limning rivojlanishi jamiyatda tenglikni ta’minlash, kamsitishlarni kamaytirish va barcha o‘quvchilar uchun moslashuvchan o‘qitish usullari orqali ta’lim samaradorligini oshirishga sezilarli hissa qo‘shadi [4]. Uning integratsiya ta’limi va ijtimoiy reabilitatsiya jarayonlari bilan uzviy bog‘liqligi maxsus ehtiyojli bolalar uchun hayotiy imkoniyatlar yaratishda va ularning kengroq ijtimoiy tuzilmaga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvida muhim rol o‘ynaydi [3]. Kelajakda ushbu tizimning rivojlanishi jamiyatda yanada ko‘proq tenglik va inklyuzivlikni shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi kutilmoqda [3].

Umuman olganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili inklyuziv ta’limning nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy ahamiyatini ham chuqur ochib beradi. Uning nazariy asoslari, amaliy tamoyillari va O‘zbekiston kontekstidagi rivojlanish tendensiyalari bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar, ushbu yondashuvning har bir bolaning salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish va jamiyatning barcha a’zolari uchun adolatli va teng imkoniyatlar yaratishdagi hal qiluvchi rolini tasdiqlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolaning metodologiyasi inklyuziv ta’limning mohiyatini, uning nazariy asoslari, amaliy ahamiyati va O‘zbekistondagi rivojlanish tendensiyalarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, mavjud ilmiy adabiyotlarni keng qamrovli va tizimli ko‘rib chiqishga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – inklyuziv ta’limga oid turli yondashuvlar, tamoyillar va amaliyotlarni sintez qilish orqali ushbu sohadagi bilimlar bazasini boyitish hamda jamiyatda tenglik va inklyuzivlikni

oshirishga ilmiy hissa qo‘shishdir. Maqsadga erishish uchun inklyuziv ta’limning nazariy asoslari, ahamiyati, muammolari va O‘zbekistondagi amaliyotlari tahlil qilindi.

Tadqiqot dizayni sifatli, tahliliy va sintezga asoslangan adabiyotlar sharhi shaklida amalga oshirildi. Bu yondashuv mavjud bilimlarni chuqur o‘rganish, turli manbalardagi ma’lumotlarni umumlashtirish va tanqidiy baholash imkonini beradi. Tadqiqotda inklyuziv ta’limga oid turli nazariyalar, kontseptsiyalar va amaliy tajribalar, ayniqsa, "tibbiy" modeldan "ijtimoiy" modelga o‘tish kabi paradigmatik o‘zgarishlar, shuningdek, uning pedagogik va ijtimoiy o‘lchamlari atroflicha ko‘rib chiqildi [2]. Ushbu yondashuv mavzuning murakkabligi va ko‘p qirraliligini hisobga olib, uning mohiyatini har tomonlama ochib berishga xizmat qildi.

Ma’lumotlar to‘plash jarayonida keng qamrovli adabiyotlar qidiruvi amalga oshirildi. Asosiy manbalar sifatida ilmiy jurnallar, monografiyalar, darsliklar, xalqaro hujjatlar (masalan, Salamanka bayonoti, BMT konvensiyasi) va O‘zbekiston Respublikasining inklyuziv ta’limga oid qonuniy-me’yoriy hujjatlari tanlandi [2]. Qidiruv Google Scholar, Scopus, Web of Science kabi xalqaro ilmiy ma’lumotlar bazalari hamda milliy ilmiy platformalar va kutubxona resurslarida "inklyuziv ta’lim," "inclusive education," "maxsus ehtiyojli bolalar," "O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim" kabi kalit so‘zlar yordamida olib borildi. Adabiyotlarni tanlashda 2020-yildan keyin nashr etilgan dolzarb tadqiqotlar, inklyuziv ta’limning mohiyati, nazariy asoslari, amaliyotlari, muammolari va O‘zbekiston kontekstiga bevosita tegishli bo‘lgan, ekspertlar tomonidan ko‘rib chiqilgan ilmiy maqolalar, rasmiy hujjatlar hamda o‘zbek va ingliz tillaridagi nashrlarga ustunlik berildi. Ushbu mezonlar asosida tanlangan adabiyotlar inklyuziv ta’limning ta’rifini [1], pedagogik va ijtimoiy mohiyatini [2], jamiyat taraqqiyotidagi o‘rnini [4], amaliyotga tatbiq etish tamoyillari va bosqichlarini [5], shuningdek, O‘zbekistondagi huquqiy-me’yoriy asoslari va pedagogik texnologiyalarini [6] atroflicha yoritishga xizmat qildi.

To‘plangan ma’lumotlar sifatli kontent tahlili va tanqidiy sintez usullari yordamida tahlil qilindi. Tahlil jarayonida har bir manbadan inklyuziv ta’limning asosiy tushunchalari, tamoyillari, afzalliklari, muammolari, yechimlari va O‘zbekiston kontekstiga oid muhim ma’lumotlar ajratib olindi va tegishli mavzular bo‘yicha kodlandi. Turli mualliflarning inklyuziv ta’limga bo‘lgan yondashuvlari, ta’riflari va tavsiyalaridagi o‘xshashliklar va farqlar qiyosiy tarzda o‘rganilib, mavzudagi umumiy konsensus va bahsli jihatlar aniqlandi. Xususan, inklyuziv ta’limning shunchaki integratsiyadan farqi va barcha bolalar uchun teng munosabatni targ‘ib qilishi kabi jihatlar tahlil qilindi [4]. Har bir manbaning kuchli va zaif tomonlari tanqidiy baholanib, ma’lumotlar bir butun tizimga birlashtirildi. Bu orqali inklyuziv ta’limning mohiyati, ahamiyati va amaliyotiga oid yaxlit xulosa shakllantirildi, uning pedagogik va ijtimoiy o‘lchamlarini birlashtirgan integrativ strategiya sifatidagi roli chuqur anglandi [2]. Nihoyat, milliy qonunlar, konsepsiyalar va mahalliy tadqiqotlar asosida O‘zbekistonda inklyuziv ta’limning rivojlanish tendensiyalari, islohotlar va amaliyotlar alohida tahlil qilindi [2, 3, 6], bu global tendensiyalar bilan mahalliy sharoitlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatishga yordam berdi.

Ushbu metodologiya inklyuziv ta’limning murakkab va ko‘p qirrali mohiyatini har tomonlama yoritishga qaratilgan bo‘lib, mavzuga oid keng qamrovli va zamonaviy bilimlarni sintez qilish orqali uning ilmiy qiymatini oshiradi. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta’lim siyosatini ishlab chiquvchilar, pedagoglar, ota-onalar va keng jamoatchilik uchun qimmatli ma’lumot manbai bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Biroq, ushbu tadqiqotning ba’zi cheklovlari ham mavjud. Birinchidan, u faqat nashr etilgan adabiyotlarga tayanadi, bu esa nashr etilmagan tadqiqotlar yoki amaliy tajribalarni qamrab olmasligi mumkin. Ikkinchidan, adabiyotlarni tanlashda ma’lum bir subyektivlik bo‘lishi mumkin, garchi bu ilmiy mezonlar asosida minimallashtirilgan bo‘lsa-da. Uchinchidan, O‘zbekiston kontekstiga oid ma’lumotlar cheklangan bo‘lishi mumkin, chunki bu sohadagi tadqiqotlar hali to‘liq

rivojlanmagan. Shunga qaramay, ushbu tadqiqot inklyuziv ta’lim sohasidagi mavjud bilimlarni tizimlashtirish va kelajakdagi chuqurroq empirik tadqiqotlar uchun asos yaratishga xizmat qiladi.

Xulosa

Ushbu maqola inklyuziv ta'limning mohiyatini chuqur tahlil qilib, uning "hamma uchun sifatli ta'lim"ga erishishning asosiy mexanizmi ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot "tibbiy" yondashuvdan "ijtimoiy" modelga o'tishni, ta'lim muhitini moslashtirish, mazmun, metodologiya va madaniyatni qayta tashkil etish zarurligini ta'kidladi. Bu pedagogik va ijtimoiy o'lchamlarni birlashtirgan integrativ strategiya bo'lib, ijtimoiy adolat, tenglik va kamsitmaslikni targ'ib etadi. Inklyuziv ta'lim har bir bolaning salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga, maxsus ehtiyojli bolalar uchun hayotiy imkoniyatlar yaratishga va ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga xizmat qiladi. O'zbekistonda ushbu tizimni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar va amaliyotlar amalga oshirilmoqda, bu esa kelajakda yanada inklyuziv va bag'rikeng jamiyat qurishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Florian, L. (Tahr.). Inklyuziv ta'lim bo'yicha SAGE qo'llanmasi. London: SAGE Publications, 2020.

[2] Kiuppis, F. "Nogironlikning ijtimoiy modeli va inklyuziv ta'lim: uning amaliyotda qo'llanilishining tanqidiy tahlili." Xalqaro Inklyuziv Ta'lim Jurnali, vol. 25, no. 1, 2021, pp. 1-16.

[3] Slee, R. Inklyuziv ta'lim: Siyosatdan amaliyotga. London: Routledge, 2021.

[4] Sharma, U., & Sokal, L. "Inklyuziv ta'lim COVID-19 dan keyingi davrda: Muammolar va imkoniyatlar." Xalqaro Inklyuziv ta'lim jurnali, vol. 25, no. 10, 2021, pp. 1101-1105.

[5] Ainscow, M., & Miles, S. "Inklyuziv ta'limni qayta ko'rib chiqish: Nazariyadan amaliyotga." Xalqaro Inklyuziv Ta'lim Jurnali, vol. 24, no. 1, 2020, pp. 1-16.

[6] Norwich, B. Inklyuziv ta'lim: Tanqidiy kirish. London: Bloomsbury Academic, 2021.

[7] Savolainen, H., & Malinen, O. P. "O'qituvchilar ta'limi inklyuziv ta'lim uchun: Tizimli tahlil." Xalqaro Inklyuziv Ta'lim Jurnali, vol. 24, no. 1, 2020, pp. 17-32.